

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
VEFATININ 100. YILINDA
ALİ EMİRİ ÖZEL SAYISI
YIL 10, EYLÜL 2024

Dr. Öğr. Üyesi Selim GÖK

Karabük Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Karabük/TÜRKİYE
selim_gok@hotmail.com
ORCID

**15-20. YÜZYIL
DİVANLARINDA KENÂR/DER-
KENÂR (ET, EYLE, OL)
YAPISININ ANLAM
ÇERÇEVELERİ**

SEMANTIC FRAMEWORKS OF THE
STRUCTURES *KENÂR/DER-KENÂR*
(*ET, EYLE, OL*) IN DIVANS OF THE
15TH TO 20TH CENTURIES

Makale Türü: Araştırma Makalesi | Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi: 10.07.2024 | Received Date: 10.07.2024
Kabul Tarihi: 19.09.2024 | Accepted Date: 19.09.2024
Yayımlanma Tarihi: 30.09.2024 | Date Published: 30.09.2024

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Gök, Selim. "15-20. Yüzyıl Divanlarında *Kenâr/Der-Kenâr (Et, Eyle, Ol)* Yapısının Anlam Çerçevesi". *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]* Vefatının 100. Yılında Ali Emîrî Özel Sayısı, (Eylül 2024), 935-949.

Gök, Selim. "Semantic Frameworks of the Structures *Kenâr/Der-Kenâr (Et, Eyle, Ol)* in Divans of the 15th to 20th Centuries", *Hikmet-Journal of Academic Literature* Special Issue on the 100th Anniversary of Ali Emîrî's Death, (September 2024), 935-949.

10.28981/hikmet.1513678

Dr. Öğr. Üyesi Selim GÖK

**15-20. YÜZYIL DİVANLARINDA KENÂR/DER-KENÂR (ET, EYLE, OL) YAPISININ
ANLAM ÇERÇEVELERİ**

**SEMANTIC FRAMEWORKS OF THE STRUCTURES KENÂR/DER-KENÂR (ET, EYLE,
OL) IN DIVANS OF THE 15TH TO 20TH CENTURIES**

ÖZ

Dildeki kelime, kavram ve tabirlerin; gerçek, mecaz ve yan anlam ilişkilerine bağlı olarak edebî metinlerde kullanılması çok anlamlı yapıların oluşmasını sağlamaktadır. Deyimler gibi gerçek anlamlarından tamamen kopmayan fakat metin bağlamlarına göre anlamları değişen bu yapılar, tarihî seyrinde farklı anlamlar kazanarak özgün birer dil ve edebiyat malzemesi hâline gelmektedirler. Bunun bir örneği olarak bu çalışmada "kenâr/der-kenâr (et-/eyle-/ol-)" çok anlamlı yapısı üzerine değerlendirmeler yapılacaktır. Bu yapı, esasında "kıyı, çevre, sahil uç, köşe, kucak vb" manalarına gelen "kenar" ile "yazı, kucak" manasına gelen "der-kenâr" kelimelerinin "etmek, eylemek, olmak" gibi yardımcı eylemlerle birleşmesinden oluşmuştur. 15-20. yüzyıla ait 211 divanın taranmasından elde edilen klasik şiir örneklerinde de "kenâr/der-kenâr (et-, eyle-, ol-)" yapısının lügat manaları dışında şiir bağlamlarına göre yeni anlamlar kazandığı tespit edilmiştir. Bu çerçevede öncelikle tespiti yapılan şiir örnekleri manalarına göre sınıflandırılmış, düzyazıya aktarılmış ve bağlam yönünden lügat manalarıyla mukayese edilmiştir. Neticede "yazı/not", "sevgili", "deniz", "inci", "kıyı", "sahil" "tabiat", vb. gibi konulara ilişkin bağlamları sebebiyle bu çalışmanın konusu olan bu yapı; "avlamak/yakalamak", "elde etmek", "el-etek çekmek", "esir olmak", "değerli bir şeyi sararak korumak", "gizlenmek", "mesken/yurt tutmak" vb." gibi yeni pek çok manayı karşılayarak üslup-bağlam-anlam ilişkisini yansıtan bir örnek olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kenar, Der-Kenâr, Haşiye, Yazı, Divan.

ABSTRACT

The use of words, concepts, and expressions in literary texts, based on their literal, figurative, and secondary meaning relationships, enables the formation of highly meaningful structures. These structures, like idioms, do not completely detach from their literal meanings but change depending on the context of the text. Over time, they acquire different meanings and become original linguistic and literary materials. As an example of this, in this study, evaluations will be made on the polysemous structure of "kenâr/der-kenâr (et-/eyle-/ol-)." This structure essentially originates from the word "kenar," which means "edge, surrounding area, coast, corner, lap," and "der-kenâr," which means "writing, lap," combined with auxiliary verbs such as "etmek (to do)," "eylemek (to perform)," and "olmak (to be)." In the examples of classical poetry obtained from the examination of 211 divans dating from the 15th to the 20th century, it was found that the "kenâr/der-kenâr (et-, eyle-, ol-)" structure acquired new meanings beyond its dictionary definitions according to the poetic contexts. In this framework, the identified poetic examples were first classified according to their meanings, converted into prose, and compared with their dictionary definitions in terms of context. As a result, due to its contextual associations with topics such as "writing/note," "beloved," "sea," "pearl," "shore," "coast," "nature," etc., this structure, which is the subject of this study, has come to reflect the relationship between style, context, and meaning by taking on many new meanings such as "to hunt/capture," "to obtain," "to withdraw from something," "to become a captive," "to wrap and protect something valuable," "to hide," "to take up residence," etc.

Keywords: Edge, Margin, Footnote, Writing, Divan.

Giriş¹

Medeniyet, içtimai hayatın anlaşma sistemlerinden istifade eder. Dilin bu inşada yadsınamaz bir payı vardır. Zira toplumların dilleri, çağlar öncesini günümüze taşıyan yaşantı, his, anlayış ve geleneğin terkiibinden oluşan bir söz hazinesine sahiptir. Bu, dilin bir kültür taşıyıcısı olmasıyla ilgilidir. Bu kültür öğelerini, estetik bir anlam dünyasına aktarma gayesi taşıyan edebiyat ise gündelik hayata ait unsurları edebî eserlerde kullanmakta, onların yeni manalar kazanmasına imkân tanımaktadır. Bu şekilde oluşan kelime, kavram ve terimlerin klasik Türk edebiyatı metinlerinde kazandıkları bağlamların tespiti; eser, dönem, şair, şiir ve zihniyet gibi öğelerin anlaşılmasında önemli veriler sunar.

Kenâr/der-kenâr (etmek, eylemek, olmak) klasik şiirde kullanılan çok anlamlı yapılandıdır. Farsça *kenâr/der-kenâr* ile Türkçe ek fiillerin terkiibinden oluşmuştur. *Kenâr* kelimesi *Kubbealtı Lügati*'nde,

“1. Bir şeyin bitiş kısmı, bitiş yeri, uçta kalan kısmı; 2. Bir şeyin bitişini tamamlayan koruyucu veya süsleyici kısım. 3. Merkezden uzak olan yer, uç, köşe, yan. 4. Bahsedilen şeyin yakınındaki yer, yan. 5. Kıyı, sahil. 6. geo. Bir şekli sınırlayan çizgi parçalarından her biri. 7. Kucak, kucaklama” (Ayverdi, 2011, 1664) manalarına gelmektedir.

Redhouse Sözlüğü'nde ise “musattah olan nesnenin nihyeti ve kıyı, sahil ve taraf, canip ve had, hudut, serhat ve libas ve diğer nesne etrafına ilave olunan ziynet” demektir (Redhouse, 2016, 215). Diğer sözlüklerde “kıyı, çevre; sahil; uç, köşe, ücra yer; etraf pervazı, çerçeve, ihata eden çizgi vesaire; kitap veya mektubun kenarlarına yazılan şey, haşiye; kucaklama, âguş” anlamları bulunmaktadır (Şemseddin Sami, 1317, 1184; Toven, 2015, 373). Ayrıca “orta karşılığıdır; kerân da denir”; “kucak”; “uzaklaşmak” manaları da vardır (Şükün, 1984, 3/1582).

Der-kenâr ise “kitabın yahut mektubun ve başka kağıdın asıl yazısında olmayıp kenara yazılmış olan yazı ve nesnenin kenarında olan” (Redhouse, 2016, 72); “bir yazının kenarına çıkma şeklinde yazılmış not, çıkma, çıkıntı, hâmiş, hâşiye” (Ayverdi, 2011, 687-688; Toven, 2015, 142) “kıyıda bulunan, ücra” (Şemseddin Sami, 1317, 1184); “yan, nezd” demektir (YTS, 1983, 133).

Kenâr/der-kenâr etmek Osmanlı'da resmî yazışmalarda kullanılan bir usulü ifade etmektedir:

“Gerek Dîvân-ı Hümâyün gerekse maliye kalemlerinde bir meselenin evveliyatı, geçmişteki muameleleri, şartları, verilmiş fermanı varsa ve buna ihtiyaç duyuluyorsa ilgili kalem defterlerinden “der-kenâr ettirmek” gerekirdi. Bunun için evrakın kenarına “mahallinden der-kenâr oluna”, “kayı kaleminden der-kenâr” vb. gibi ifadeler yazılırdı. Der-kenâr, genellikle belgenin sağ üst köşesine daha ince bir yazıyla yazılır, çok defa istenen sûret aynen kaydedilirdi. XIX.

¹ Çalışmada **g.** (gazel), **k.** (kaside), **C.** (cilt), **S.** (sayı), **s.** (sayfa), **haz.** (hazırlayan/lar), **çev.** (çeviren/ler), **edt.** (editör), **tkb.** (terkiib-bent), **kt.** (Kit'a), **TDVİA** (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi), **TDV** (Türkiye Diyanet Vakfı) kısaltmaları kullanılmıştır.

yüzyılda arzuhallerin üzerine devlet dairelerinde yazılarak verilen resmî cevaba da der-kenâr denirdi. Öte yandan XIX. yüzyılda sadâret yazışmalarında verilen bir emri veya alınan bir kararı tamamlayıcı mahiyette olmak üzere ayrı bir kâğıda yazılan yazı da “kenar” olarak adlandırılmıştır. Bu tür ek yazıların yazıldığı kâğıdın üstünde “kenar” ibaresi yer alırdı” (Çetin, 1994, 75).

Kenâr/der-kenâr (et-, eyle-, ol-) hem bir yazışma terimi hem de yukarıda zikredilen manalara göre anlam kazanmış çok anlamlı bir yapıdır. Bu yönüyle çok anlamlı yapılar, mana çerçevelerinin çeşitliliği sebebiyle klasik şiirin anlam dünyasını genişleten önemli kaynaklardır. Sözlüklerin içeriğini de geliştirmeye imkân tanıyan bu yapıların anlaşılabilmesi için şiir bağlamlarının doğru anlaşılması gerekmektedir. Bu dikkatle bu çalışmada, 15-20. yüzyıl divanlarında *kenâr/der-kenâr (et-/eyle-/ol-)* çok anlamlı yapısının şiir bağlamlarına göre kazandığı gerçek, yan, mecazi ve terim anlamları üzerine bir değerlendirme yapılmıştır. Çalışmaya konu edilen yapıya ilişkin anlam çerçeveleri şöyledir:

1. Hâşiye ve Not Yazmak

Bir yazı terimi olarak “kitabın, mektubun, başka kağıdın asıl yazısında olmayıp kenara yazılmış olan yazı” (Redhouse, 2016, 72) manasına gelen *der-kenâr*’ı beytinde kullanan Hâletî (ö. 1566), “Yanağında sanma yer yer kokulu ayva tüyleri göründü, (onlar) güzellik kitabının (kenarında) kalmışlarıdır, *der-kenâr oldu(lar).*” diyerek sevgilinin yüzündeki ayva tüylerini kitabın kenarındaki *der-kenâr*’a benzetmiştir. Beyitte sevgilinin yüzü bir güzellik kitabı; ayva tüyleri de bu kitabın kenarına kokulu mürekkeple yazılmış yazılardır (bkz.: Sefercioğlu, 1990, 2-8):

“Ruhında sanma yir yir hatt-ı müşkîn âşikâr oldu
Kitâb-ı hüsünün kalmışlarıdır **der-kenâr oldu**”

[Hâletî, g. 853/1]

Der-kenâr’ın bir diğer anlamı “bir yazının yanına not koymak”tır (Ayverdi, 2011, 688). Terim manasıyla ilgisine hâli arz eden mektupların yanına düşülen notu da ifade etmektedir. Bu işleme resmî dairelerde *der-kenâr (etmek, ettirmek, olunmak)* da denilmektedir (bkz. Çetin, 1994, 75). *Kubbealtı Lügati*’nde Gevherî’nin (ö. 1730?) “Oku arz-ı hâlim der-kenâr eyle/Huyu güzel sana mâildir gönül” beytini örnek gösteren İlhan Ayverdi (2011, 688), mektubun (aşk mektubunun) yanındaki bu *der-kenâr*’dan bahsetmektedir. Benzer şekilde Fıtnat Hanım da (ö. 1780) “O güzellik şahına, ricayı *der-kenâr* ederdi. Lakin hâlini arz etmeye zavallı Fıtnat’ta güç mü var?” ifadeleriyle bir güzellik sultanından (sevgili) ricada bulunmayı mektubun *der-kenâr* edilmesi bağlamıyla işlemiştir:

“Ol şeh-i hüsne recâyı **der-kenâr** eylerdi lîk
‘Arz-ı hâle Fıtnat-ı bîçârede kudret mi var”

[Fıtnat Hanım, g. 16/5]

2. Kucaklamak, Sarmak (Sevgiliyi)

Klasik şiirde sevgili ve âşık ilişkisini anlatan beyitlerde *kenâr/der-kenâr eylemek* yapısı, umumiyetle sevgilinin kendisi yahut belinin kucaklanması manasıyla kullanılmıştır. Mesela Ahî (ö. 1517), beytinde “*Eğer gül ve şaraplarla içkili eğlence istersen yüzü gül, dudağı şarap bir serviyi (sevgiliyi) kucakla.*” diyerek güzellik unsurları verilen bir sevgilinin kucaklanmasından bahseder:²

“Bir yüzi gül lebi mül servi **kenâr eyleyigör**
İşret istersen eger güller ile müller ile”

[Ahî, g. 105/2]

Nazmî (1585-86?), Muhyî (ö. 1547-48), Âlî (ö. 1600), Hamdî (ö. 1503) ve Bâkî’den (ö. 1600) alınan beyitlerde de *kenâr/der-kenâr (et, eyle, ol)* yapısı “kucaklamak” manasındadır. Bu örnekler arasında Nazmî (g. 3311/3), Muhyî (g. 188/9), Âlî (kt. 13/19) beyitlerinde maddi imkânsızlığından ötürü âşığın sevgiliyi kucaklayamadığını ima ederler. Nitekim klasik şiirde âşık zengin bir kimse olarak tasvir edilmez. Aksine fakir, düşkün, muhtaç ve kuldur. Can ise onun tek nakdidir (bkz. Kurnaz, 2011, 44; Pala, 2004, 37). Bu bağlamla Nazmî (1585-86?) değerli taşlarla bezenmiş bir kemerden bahsettiği beytinde (g. 3311/3) “*Kemer gibi altın ile gümüş olsa ortaya saçsam o sevgilinin belini kucaklamak mümkün olurdu.*” diyerek sevgiliyi kucaklamak için yeterli maddi varlığının olmayışından bahseder. Beyitte tasvir edilen murassa kemer, eski toplum hayatında yüksek tabakanın kullandığı yüksek kıymetteki bir eşya olmasıyla dikkat çekmektedir (Koçu, 1969, 152). Nazmî’nin ikinci beytinde (g. 2330/1) canın ipliğe benzetilmesi ve sevgilinin beline dolanmasına ait bir bağlam söz konusudur. Nitekim can ipliği, sevgiliyle ilgili her şeye dolanır” (Pala, 2004, 377). *Kenâr itmek* bu beyitte de “sarmak” manasındadır. Muhyî (ö. 1547-48) de Nazmî’nin beytinde geçen “kemer”, “sîm ü zer”, “der-miyan etmek” ifadelerine yer verdiği beytinde (g. 188/9) benzer bir bağlam ortaya koyar: “*(Ey sevgili) Muhyî belini kucaklamak ister (ama) kemer gibi altın ve gümüşü yok. (Ancak) fakire yakışır şekilde gönlü ve canını ortaya koyar.*” ifadesiyle sevgiliyi “kucaklamak” için canını ortaya koyacağından bahseder. Âlî’nin (ö. 1600) de “*Eğer onu başkalarından kurtaramam dersen bâri emekli*

² Klasik şiirde *kenâr eylemek* yapısının *bûs u kenâr eylemek* olarak kullanıldığı örnekler de sıklıkla tercih edilmektedir. “Öpmek ve kucaklamak/öpüp kucaklamak” manasında kullanılan *bûs u kenâr*, Nazmî (1585-86?), Şeyhülislam Yahya (ö. 1644) ve Mesihî (ö. 1512)’nin beytlerinde geçmektedir: “Güzelsin bil güzellik kadrini öpül kucul ‘ömrüm/Güzellerde güzel ‘âdetdurur **bûs u kenâr olmak**” [Nazmî, g. 3312/4]: (*Güzelsin, bil güzelliğinin değerini, ömrüm, öpülüp kucaklan. Güzellerde âdet odur ki, öpme ve sarılma olağan şeylerdir.*); “Ârâm idemem **bûs u kenâr eylemeyince/Sinemde gelüp yâr karâr eylemeyince**” [Yahyâ, g. 324/1]; (*Öpüp sarılmadıkça, sevgili gelip gönlümde yer etmedikçe huzur bulamam.*); “Ey Mesihî bildi maksûduñ durur **bûs u kenâr/Anuñ için gizlenür sende dehân ile miyân**” [Mesihî, k. 14/21]: (*Ey Mesihî, maksadının öpüşmek ve sarılmak olduğunu biliyor. Bu yüzden ağız ve bel sende gizlenir.*)

uyandıran fiziki görüntüsüyle ortasındaki bölgeyi çevrelemektedir. Beytinde *kenâr* kelimesinin “uç, sınır” manasına müracaat eden Âlî (ö. 1600), “*Çatalca rintçe belini iki büküm etmeseydi o cihana hükmeden şahı saramazdı.*” diyerek *kenâr eylemek* yapısını “kucaklamak (coğrafi sınırla etrafını çevrelemek, etrafını sarmak)” manasında kullanmıştır:

“Ol şâh-ı cihândârı **kenâr eyleyemezdi**

Kaddini iki bükme rindâne Çatalca”

[Âlî, g. 1191/3]

4. Değerli Bir Şeyi Sararak Korumak

Uzakdoğu mitolojisinde “hazine ve değerli taşları koruyan varlık” olarak anılan ejderha, Osmanlı döneminde sultanlara özel önden ve arkadan ejderha görüntüsü olan “saltanat kayıkları”nda da bir motif olarak kullanılmaktadır (bkz.: Çetindaş, 2014, 419; Demir, 2019). Âlî (ö. 1600), bahsi edilen bu saltanat kayıklarından bir tanesini inciye koruyan bir ejderha gibi tasvir etmiş *kenâr etmek* yapısını da “değerli bir şeyi korumak için etrafını sarmak, muhafaza etmek” manasında kullanmıştır. Şair, “*Ejderhanın incileri (korumak için) sardığını biliriz. Varsayalım ki kayık o şahı zarıfçe saklamış. Sultan Murat Hazretleri (onun) iri taneli incisidir. İnci taneli kayık onunla öğrenirse ne olur?*” diyerek ejderha görünümlü saltanat kayığındaki Sultan Murad’ı inciye benzetmiştir:

“Ejderinden bilürüz genci **kenâr itdüğini**

Tutalum saklamış ol şâhı zarıfâne kayık

Dürr-i şehvâresidür hazret-i Sultân Murâd

Öğünürse n’ola anuñla güher-dâne kayık”

[Âlî, k. 33/4, 5]

5. Kucaklamak (Köşeye Sıkıştırıp Avlamak)

“Halka avı (çerge salmak), yabani hayvanların bir süre kovalanarak dar bir alanda halkaya alınması ve aynı bölgede büyük bir av şenliği kurulması usulüyle yapılırdı” (Berbercan, 2010, 19-20). Nitekim Osmanlı’da nüfuzu olan padişah, sultan ve beyler, av merasimleri düzenleyerek yabani hayvanlar avlardı. Ahî (ö. 1517), beytinde yaban ahusunun avlanmasıyla ilgili bahsi edilen bu avlanma usulüne dair bir tasvir yapar. Bu usulde ceylanı bir köşede tuzağa çekerek canlı olarak “köşeye sıkıştırmak ve ele geçirmek” amaçlanırdı. Beyitte geçen ahudan kasıt, sevgilidir: “*Gözleri ceylan gibi olan (sevgilileri), gel kenara çekip avlamaya niyet edelim. Biz de beyler gibi bir av avlayalım.*” diyen şair, *kenar eylemek* fiiline “bir kenarda kucaklamak, bir köşede sıkıştırıp yakalamak, avlamak” gibi anlamlar vermiştir. Mezâkî (ö. 1676) de “*O ki dünya sahrasında aşk çölünün avcısı olur. Vahşi bir ceylan bulur ve onu en sonunda kenara çeker/avlar.*” diyerek *der-kenâr eylemek* yapısını “kenara çekmek, avlamak, yakalamak” manasıyla kullanmıştır:

Gözi âhûları gel ‘**azm-i kenâr eyleyelüm**
Biz de begler gibi bir saydı şikâr eyleyelüm”
[Ahî, g. 70/1]

“O kim sayyâd-ı deşt-i ‘ışk olur sahrâ-yı ‘âlemde
Bulur bir âhû-yı vahşî vü âhir **der-kenâr eyler**”
[Mezâkî, k. 8/2]

6. Yakalanmak, Esir Olmak

Hâletî (ö. 1566) beytinde “Çılgın kalbimin aşkını ortadan kaldırması gerekti. Zira o cefalı şuh (güzel) düşmana yakalandı!” ifadelerini kullanır. Bağlama göre *der-kenâr olmak* yapısı, düşmana “yakalanmak, esir olmak” manasındadır:

“Dil-i şeydâya lâzım geldi ‘ışkın ber-taraf kılmak
Çün ol şûh-ı cefâ-pîşe ‘adûya **der-kenâr oldı**”
[Hâletî, g. 872/2]

7. Elde Etmek

Kenâr/der-kenâr etmek fiili soyut bağlamalarda da kullanılmıştır. Âlî (ö. 1600) “Ey ‘Âlî, şefkat sarayının zıfâf odasına kim dahil olmazsa (onun) baht gelinini elde etmesi zordur.” diyerek *kenar eylemek* yapısına “baht gelini” tasavvuru bağlamında “kucaklamak, arzu edilen bir şeyi elde etmek” manasını verir:

“‘Âlî ‘arûs-ı bahtı **kenâr eylemek** muhâl
Halvet-serây-ı şefkate kim dâhil olmaya”
[Âlî, g. 1331/7]

Bâkî (ö. 1600)’nin diğer örneğinde *kenâr etmek*, “sahile çıkartmak” demektir (Öztürk, 2007, 695). Bu beyitteki “gam denizi”nin de mecazi bir bağlamı olduğundan ilk mısradaki *kenar etmek* “değer verilen bir şeyi elde etmek” manasını taşır. “Gam denizinin dibinden o cevheri çıkartsam diyen kimse kıyıya çıkmasın çünkü cevher asla kenarda bulunmaz.” şeklinde nesre çevrilen beyitte ikinci mısradaki kullanılan *der-kenâr* da “kıyıda köşede, layık olmadığı yerde” manasında kullanılmıştır:

“**Kenâr itsem** diyen ol gevheri ka‘r-ı yem-i gamdan
Kenâra çıkmasun hergiz ki gevher **der-kenâr olmaz**”
[Bâkî, g. 195/3]

Divanların taranması esnasında özellikle bir incinin sahile çıkarılması ve istenen değerli şeylerin “elde edilmesi” manasıyla *der-kenâr/kenâr et-, eyle- ol-* yapısı başka örneklerde de sıklıkla kullanılmıştır:

“İtmege Hâletî o dürri **kenâr**
Niçe kez bahr-i fikrete taldı”
[Hâletî, g. 857/5]

“Dehân açmaz sadef-veş gayra dil râzın ‘ayân itmez
Dür-i maksûdı her kim bahr-i ‘ışk içre **kenâr itdi**”
[Bursalı Rahmî, g. 215/3]

“**Der-kenâr itmege** ol gevher-i bahr-ı hüsnî
Mevcveş zümre-i ‘uşşâkı açar âgûşın”
[Dürrî Ahmed Efendi, g. 60/5]

“Sadef-veş **itmedüm** ol dürr-i pâki **der-kenâr âhir**
Beni sâhil-nişîn-i hasret itdi rûzgâr âhir”
[Vahid Mahtumi, g. 72/1]

“Dürr-i maksûdı **kenâr itmege** imkân olsa
Virmedin garka beden fülkini gird-âb-ı ecel”
[Âlî, k. 86/22]

“Ummân-ı eşke yok yire talma yakînî‘yâ
Ol dürr-i pâki **iletemez** kimse **der-kenâr**”
[Yakînî, g. 26/7]

“La‘l-i şîrînin eger **itmek** dilersen **der-kenâr**
Telh-kâm olmak gereksin sâgar-ı sahbâ gibi”
[Hâletî, g. 881/3]

8. Kıyıda Olmak, Kıyıya Vurmak

Klasik şiirimizde Hz. Peygamber ve inci benzerliğine sıklıkla tesadüf edilir. Hatta bir sedefte saklı, büyük ve tek inci manasına gelen “dürr-i yetîm” onun sıfatıdır (Onay, 1992, 136). Atâyî (ö. 1635) bir incinin kıyıya vurması yahut çıkartılması tasvirini namaz kılan bir topluluk ve onlara imamlık eden Hz. Peygamber (as.) bağlamında işlemiştir. Şair, Hz. Peygamber’i “deniz kıyısına vurmuş” bir inci olarak tasavvur eder. Bu inciye kıyıya ulaştıran ise saf tutmuş cemaatin dalgaya benzetilen oturup kalkma hareketleri yani namaz kılma şekilleridir:

“İmâmetde vücûdı bir güherdür **der-kenâr** olmuş
Namâz içre o saflar oldu mecv-engîz bir deryâ”
[Nevîzâde Atâyî, k. 1/52]

9. Bulmak, Bir Yere Ulaşmak

Âlî (ö. 1600) bir beytinde “*Ey Âlî, en güzel şekilde manalar sahilini buldun, elde ettin. (Çünkü) senin yaradılış rüzgarın umman denizini coşturdu.*” diyerek mana sahiline “ulaştığını, orayı keşfettiğini” *kenâr etmek* yapısıyla işlemektedir. Kendi yaradılışını, umman denizini dalgalandıran bir unsur olarak gören şair, bu şekilde sahip olduğu kişilik özelliği yahut meziyete de bir gönderme yapmaktadır:

“**Kenâr** itdün ma‘ânî sâhilin ahsente ey ‘Âlî
Getürdi cûşa tab‘uñ rûzgârı bahr-i ‘ummânî”
[Âlî, k. 55/15]

10. Kucaklamak (Amacına Ulaşmak, Hedefine Varmak)

Âlî (ö. 1600), “*Ey kan saçan gözyaşı, deniz gibi aktın yeter! O ay’ı, şafak gibi kucakla kıyıya gel.*” diyerek âşığıñ kanlı gözyaşlarının deniz gibi aktığından bahseder. Nitekim sevgiliye duyulan özlemden ötürü gözyaşı nihayete erişmez. Şair de bu durumu nihayete erişirmek gerekliliğinden bahseder. Bu bağlama göre *kenâr eylemek* “maksadına kavuşmak, hedefine varmak” manasındadır:

“Ey eşk-i hûn-feşân yiter akduñ bahir gibi
Eyle kenâr o mâhı şafakveş kenâra gel”
[Âlî, g. 802/2]

11. Mesken Edinmek, Yurt Tutmak

Tasavvufta istiğnâ, “nefsî unsurlardan arınarak maddeden yüz çevirmek” demektir (Uludağ, 2005, 194). *Kûşe* ise tasavvuf erbâbının inzivaya çekildiği ve onu kemale ulaştıran mevkidir. Bu bağlama göre Âlî (1600)’nin aşağıdaki beytinde geçen “mülk-i istiğnâ”, “kanâat Kâfî” ve “Ankâ” gibi kavramlar, tasavvufi terminolojiyi içermektedir. Ankâ, maddi varlığı olmayan

vahdete ulaşmış, *fenâ* makamındaki efsanevi bir kuştur ve “edebiyatımızda istiğnanın timsalidir” (Onay, 1992, 40). Bu çerçevede beyitte kanaat Kaf’ını *der-kenâr etmek*, orayı “mesken edinmek, yer tutmak” manasında kullanılmıştır:

“Kendüme bir kûşe buldum mülk-i istignâ gibi

Der-kenâr itdüm kanâ‘at Kâfını ‘Ankâ gibi”

[Âlî, k. 15/1]

12. Uzakta Durmak/Uzaklaşmak

Ziya Şükün *kenâr* kelimesine “uzaklaşmak” manasını vermiştir (Şükün, 1984, 3/1582). Adlî (ö. 1603) de “*Sen kıyıya gelmeyip uzakta durduğundan beri benim gözümün yaşını kıyısız bir deniz ettin.*” ifadeleriyle denize açılmış, yolu gözlenen fakat kıyıya gel(e)meyen birinin tasvirini yapmaktadır. Nedensellik ilkesine göre denizdeki kişi, onu karada bekleyenden uzaktadır. Beytin bağlamı sevgiliyle ilgili olduğundan sevgilinin âşığından uzakta oluşu, hatta kasıtlı olarak uzakta durmayı seçmesi söz konusudur. Bu çerçevede *kenâr* eylemek “uzakta durmak, uzaklaşmak” manasındadır:

“Kenâre gelmeyüben sen **kenâr eyleyeli**

Gözüm yaşını benüm bahr-ı bî-kenâr itdüñ”

[Adlî, g. 65/4]

13. El-Etek Çekmek, Uzak Durmak

Ahmed-i Rıdvan (ö. 1538?) “*Sevgilimin elbisesini tuttum. Bunun için can ve dünyadan el etek çektim.*” diyerek *kenâr etmek* yapısını tasavvufi bir bağlamla kullanmıştır. Mürşidin eteğinden tutmak şair için üstün bir haz sağladığından o, can ve dünyadan *der-kenâr etmiş*; “el etek çekmiş, uzak durmuş”tur:

“... Çü cân u cihândan **kenâr itmişem**

Nigârînimüñ dâmenin tutmuşam”

[Ahmed-i Rıdvan tkb. 1/10]

14. Gizlenmek, Görünmemeye Çalışmak

Edhemî (ö. 1538?) aşağıdaki beytinde “*O ay (sevgili), ben miskine yüzünü göstermeye utanır/çekinir. Eğer yüz yıllarca yol alsam, yine de uygun görmez, kenarda durur.*” ifadeleriyle ay yüzlü bir güzelin yüzünü âşığına göstermekten utanmasından bahsetmektedir. Şaire göre bu durum aradan uzun yıllar geçse de değişmeyecek, sevgili kenarda durmayı seçecektir. Bağlama göre beyitteki *kenâr eylemek*, “gizlenmek, görünmemeye çalışmak” manasındadır:

“Yüzin göstermege ol meh men miskîne ‘âr eyler

Eger sad-sâle râh olsam revân görgeç **kenâr eyler”**

[Edhemî, g. 23/1]

15. Bir Bütünün Ayrılmaz Bir Parçası Olmak, Ondan Ayrı Düşünülmemek

Der-kenâr (haşiye) genellikle kitap ya da defterle bütünleşmiş onların kenarına yazılan ve sayfa açıldığında ilk göze çarpan kısımlardır. Kitaba sonradan eklenmesine rağmen kitapla bütünleşmiş bazen de ana metni geçen uzunluklarda yazılmışlardır (bkz. Topuzoğlu, 1997, 420). *Der-kenâr* bir metinde önemli görülen ve açıklanma ihtiyacı duyulan bazen de şerhlerle karışık şekilde yazıldığından klasik eserlerde mühim bir yere sahiptir (bkz. Yılmaz 2007, 271-304). Rüşdî (ö. 1696), “*Ey gönül, zülfünün bağından kurtulmak ne mümkün? Aşk defterinde adın yine der-kenâr olmuş (ondan ayrı düşünülmez, esasa dahildir).*” diyerek sembolik olarak tasavvur ettiği aşk defterinde sevgilinin adının mütemadiyen bulunduğu ve onun ayrılmaz bir parçası olduğunu ifade eder. Nasıl ki âşığın sevgilinin zülûf bağından (ona olan âşkından) kurtulması beklenemez ise onun adının geçmediği aşk kitabı da düşünülemez. Bu nedenle beyitte geçen *der-kenâr olmak*, “bir bütünün ayrılmaz bir parçası olmak, ondan ayrı düşünülmemek” bağlamındadır:

“Kayd-ı zülfünden halâs olmak ne mümkün ey gönül
Defter-i ‘aşk içre nâmın **der-kenâr** olmuş yine”

[E. Ahmed Rüşdî, g. 136/4]

Sonuç

Der-kenâr/kenâr (et-/eyle-/ol-) yapısının anlam çerçevesi üzerine yapılan bu çalışmada 15 ila 20. yüzyıl aralığında 211 divanın taranması sonucu elde edilen 35 beyit/bent örneğine göre *kenâr* ve *der-kenâr* kelimelerinin lügatlerde olmayan yeni anlamlar kazandığı, bazı şiir örneklerinde *der-kenâr*’ın *kenâr* ile aynı ya da denk manalara gelecek biçimde kullanıldığı, *kenâr/der-kenâr (et, eyle, ol)* çok anlamlı yapısının da temelde “yazı”, “sahil” ve “kucak” kelimeleriyle ilgili olduğu fakat şiir bağlamlarına göre yan/mecaz anlamlar kazandığı tespit edilmiştir. Divanlarda tespit edilen manalar şu şekildedir:

- *Kucaklamak (bir kişiyi, sevgiliyi);*
- *Kucaklamak, kucaklaşmak (maddi bir karşılık vererek);*
- *Bir nesne ile beli sarmak, bele dolanmak (kemer ve bel bağı ile);*
- *Sınırla etrafını çevrelemek;*
- *Etrafını sarmak maharetiyle köşeye sıkıştırmak ve avlamak (sevgiliyi);*
- *Yakalanmak, esir olmak (düşmana);*
- *Elde etmek (değerli bir şeyi);*
- *Korumak amacıyla etrafını sarmak (ejder gibi inciyi ve cevheri);*

- *Kıyıya çekmek/çıkartmak (inciyi);*
- *Kıyıya vurmak (inci gibi);*
- *Manevi olarak halvet etmek, vasıl olmak, erişmek;*
- *Bulmak, bir yere ve amaca ulaşmak;*
- *Mesken edinmek, yurt tutmak;*
- *Kıyıya ulaşmak (manevi olarak kurtuluşa ermek);*
- *Uzakta durmak/uzaklaşmak (âşıktan),*
- *El-etek çekmek, uzak durmak (madi unsurlardan, dünyadan);*
- *Gizlenmek, görünmemeye çalışmak;*
- *Bir bütünün ayrılmaz bir parçası olmak, ondan ayrı düşünülmemek.*

Klasik şiirin anlam dünyasında oluşan bu yeni manalar, sözlük çalışmaları için de birer kaynak teşkil etmektedir.

Kaynakça

- Aksoyak, İ. Hakkı. *Gelibolulu Mustafa Âlî Divanı*. E-kitap: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58695,gelibolulu-mustafa-ali-divanipdf.pdf?0>, (e.t: 06. 07. 2024).
- Arslan, Mustafa. *Muhyî Divanı*. E-kitap: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2020. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/78626,muhyi-divanipdf.pdf?0>, (e. t.: 09.07.2024).
- Ayverdi, İlhan. *Kubbealtı Lugati-Misalli Büyük Türkçe Sözlük C. 2*. haz. Ahmet Topaloğlu, vd., İstanbul: Kubbealtı, 2011.
- Bayram, Yavuz. *Adlî Divanı*. E-kitap: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59923,adli-divanipdf.pdf?0>, (e.t: 06. 07. 2024).
- Berbercan, M. Turgut. "Türk Dili ve Kültürü Açısından Baburname'de Avcılık". *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]* 42, (2010), Erzurum, 125-145.
- Çeçen, Halil. *Fitnat Hanımın Hayatı, Sanatı ve Divanı (İnceleme-Metin)*. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1996
- Çeltik, Halil. *Ahmed-i Ridvan Divanı*. E-kitap: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55738,ahmed-i-ridvan-divanipdf.pdf?0>, (e. t.: 06.07.2024).
- Çetin, Atilla. "Derkenâr". *TDVİA*. 9/179-180. İstanbul TDV Yayınları, 1994.

- Onay, A. Talat. *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. haz. Cemal Kurnaz, Ankara: TDV Yayınları, 1992.
- Öztürk, Furkan. *Bâkî Divanı Sözlüğü [Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük]*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2007.
- Özyıldırım, A. Emre. *Hamdullah Hamdi Divanı*. E-kitap: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10615,girispdf.pdf?0>, (e. t.: 06.07.2024).
- Pala, İskender. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2004.
- Redhouse, J. William. *Müntahabât-ı Lügât-i Osmâniyye*. haz. Recep Toparlı vd. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2016.
- Sefercioğlu, Nejat. "Yazı ve Yazı ile İlgili Unsurların Divan Şiirinde Kullanılışı 2". *Yeni Defne* 8/96-97, (1990), İstanbul, 2-8.
- Şemseddin Sâmî. *Kâmûs-ı Türkî*. Dersaadet, 1317
- Şükün, Ziya. *Farsça-Türkçe Lügat (Gencinei Güftar, Ferhengi Ziya) C. 3*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1984.
- Topuzoğlu, T. Rüştü. "Hâşiye". *TDVİA*. 16/419-422. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Toven, M. Bahaettin. *Yeni Türkçe Lügat*. haz. Abdülkadir Hayber. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015
- Tunadurur, Melike. *Edirneli Ahmed Rüşdî Divanı*. Edirne: Trakya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2012.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2005
- Üst, Sibel. *Edirneli Nazmî Divanı*. E-kitap: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57766,edirneli-nazmi-divanipdf.pdf?0>, (e. t.: 07.07.2024).
- Vural, Ramazan. *Dürrî Ahmed Efendi Divanı*. E-kitap: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2020. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/73492,durri-ahmed-efendi-divanipdf.pdf?0>, (e. t.: 06.07.2024).
- Yılmaz, Ozan. "Klasik Şerh Edebiyatı Literatürü". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 5/9 (2007), 271-304.
- YTS. *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1983.
- Zülfe, Ömer. *Yakînî, Divan (İnceleme-Metin ve Çeviri, Açıklamalar-Sözlük)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009.